

**“БИЧИЛ УУРХАЙ БОЛОН ГАР АРГААР АШИГТ МАЛТМАЛ ОЛБОРЛОХ АСУУДЛЫГ
ЗОХИЦУУЛАХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН, БУСАД ОРНЫ ТУРШЛАГА** (Харьцуулсан судалгаа)

*Д. Мягмарцэрэн, Ч. Базар (Ph.D), Г. Чулуун,
О. Дорждагва, Ц. Болормаа*

Сэдвийн агуулга

- Удиртгал
- Дүгнэлт
- Санал зөвлөмж
- Тайлангийн дэлгэрэнгүй:
 1. Бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлох харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн орчин /харьцуулсан судалгаа /
 2. Бусад орны эрх зүйн зохицуулалт, туршлага, хандлага /харьцуулсан судалгаа/
 3. Монгол улс дахь бичил уурхайн үйл ажиллагааны талаархи баримт, мэдээлэл (Хэвлэлийн контент анализ)

УДИРТГАЛ

“Бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлохтой холбоотой асуудлыг зохистойгоор шийдвэрлэх арга зам” судалгааг УИХ-ын ээлжит чуулганаар “Бичил уурхайн тухай” хуулийн төслийг хэлэлцэхтэй холбогдуулан СШОНХТөвийн санаачлагаар хийж гүйцэтгэв.

Монгол улсад уул уурхайн салбарын харилцааг зохицуулах зорилгоор 1997 оноос “Ашигт малтмалын тухай” хууль болон түүнтэй холбоотой бусад тогтоол, дүрэм, журмуудыг батлан гаргасан. Гэвч иргэдийн гар аргаар ашигт малтмал олборлохтой холбогдсон аливаа харилцаа дээрх хууль болон дүрэм журмуудын зохицуулалтын гадна үлдсэн нь байгаль орчин болон нийгмийн харилцаанд олон сөрөг үр дагавар бий болгож байна. Иймээс энэхүү харилцааг зохицуулахын тулд бие даасан хууль батлан гаргах нь зайлшгүй шаардлагатай гэдэг нь харагдаж байгаа ба дэлхийн бусад улс орнууд ч ийнхүү тусгайлсан хууль батлан гаргах замаар уг харилцааг зохицуулдаг байна. Тухайлбал, 2002 онд Үйлдвэр худалдааны яамнаас гаргасан

“Үйлдвэрлэлийн бус аргаар ашигт малтмал олборлох түр журам”-аар албан бусаар алт олборлогчдыг бүртгэлжүүлэх, зохион байгуулалтанд оруулах, байгаль орчин, татвар, олборлосон ашигт малтмалын борлуулалт, эрүүл ахуй, аюулгүй ажиллагааны асуудлуудыг зохицуулах оролдлого хийсэн боловч өнөөг хүртэл эдгээр асуудал нь шийдвэрлэгдээгүй тулгамдсан асуудал хэвээр байна. Иймээс энэхүү судалгаанд дээрх тулгамдсан асуудлуудыг зохистойгоор шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлохыг хичээсэн болно.

Судалгаанд 2005 оноос эхлэн гаргаж байсан холбогдох хуулийн төслүүд, гадаадын зарим орны туршлага, одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бодлогын баримт бичиг, энэ асуудлаархи ТББ-ын судалгаа, мэдээлэл, 2001 оноос хойшхи хэвлэлүүдээр цацагдсан мэдээ баримт зэргийг харьцуулан судалсан болно.

ДҮГНЭЛТ

Сүүлийн жилүүдэд гар аргаар ашигт малтмал олборлогчдын тоо эрчимтэй нэмэгдэж баталгаатай бус тоогоор 130 гаруй мянгад хүрсэн байна. Энэ тоо улирлын чанартай буурах үе байдаг ч хичнээн буурсан ч байгаль орчин болон хүний амь нас, эрүүл мэндэд үзүүлэх хор хохирол, гэмт хэрэг, хүүхдийн хөдөлмөр зэрэг нийгмийн шинжтэй сөрөг нөлөө нь тэр бүр багасдаггүй байна. Учир нь, нийгэмд ажилгүйдэл, ядуурал газар авсанаас үүдэн иргэд гар аргаар ашигт малтмал олборлох үйл явцад ихээр татагдан орж байгаа бөгөөд энэ тоо жил ирэх бүр нэмэгдэх хандлагатай байгаа нь **“Тогтвортой бичил уурхай”** төслийн хүрээнд хийгдсэн судалгаануудаас харагдаж байна.

Иймээс нийгмийн шинжтэй үндсэн эх сурвалжыг нь арилгалгүйгээр цаашид өсөн нэмэгдэж байгаа энэ үйл явцыг хуулиар нэг мөр хориглох боломжгүй учраас тодорхой зохион байгуулалтад оруулан хуулийн дагуу нарийвчлан зохицуулах нь зүйтэй юм. Учир нь, Гар аргаар ашигт малтмал олборлох харилцааг зохицуулж буй одоогийн дүрэм журмууд нь дараахь асуудлуудыг зохистойгоор нарийвчлан зохицуулж чадахгүй байна.

Үүнд:

- **Ашигт малтмал олборлосноос улсын төсөвт орох орлого хаагдсан.** Өөрөөр хэлбэл, Гар аргаар ашигт малтмал олборлогчид нь амьжиргааны баталгаажих түвшингээс доогуур амьдралтай иргэд байдгаас олборлосон ашигт малтмалаа хуулийн дагуу борлуулахад татвар болон тээврийн зардалтай холбоотой хүндрэл учирдагаас хууль бус аргаар хямд үнээр ченжүүдэд зарж борлуулдаг байна. Иймээс жилд хэдий хэмжээний ашигт малтмал олборлож байгаа талаарх нэгдсэн бүртгэл мэдээлэл хийх боломжийг хаадаг, нөгөө талаас ашигт малтмалаас олох татварын орлого төдий хэмжээгээр буурч байна.
- **Байгаль орчинд хортой химийн бодисийн хэрэглээг хянах боломжгүй байна.** Бүртгэл хяналтгүйгээр иргэд дур мэдэн химийн хорт бодис хэрэглэснээр хүний амь нас, эрүүл мэнд, байгаль орчинд их хэмжээний хохирол учирч байгаа боловч хохиролын хэмжээг нарийн тооцож, дараагийн арга хэмжээг авах боломжийг бүрэн хааж байна. Гар аргаар ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагаанд 2009 оны байдлаар 1000 гаруй га газар өртөөд байгаа талаархи тойм судалгааг Байгаль орчин аялал жуулчлалын яамны Хүрээлэн буй орчин байгалийн нөөцийн газраас гаргасан байна.
- **Нөхөн сэргээлтийн ажил хийх боломж байхгүй.** Гар аргаар ашигт малтмал олборлогчид нүүдлийн шинж чанартай /тодорхой газар нутаг дээр хэсэг хугацаанд ажилласныхаа дараа олж буй ашиг нь муудаж эхэлбэл шинэ газар луу нүүдэг/, нөхөн сэргээлт хийх эдийн засгийн боломжгүйгээс өөрөөсөө мөнгө гаргаж нөхөн сэргээлт хийхийг хүсдэггүй. Үүний дараа тухайн талбай химийн хорт бодисоор хордогдсон, эвдэрсэн газар болж үлддэг.
- **Нийгмийн шинжтэй сөрөг хүчин зүйлүүд байсаар байна.** Гар аргаар ашигт малтмал олборлож буй газруудад нийгмийн аливаа төрлийн үйлчилгээ /эрүүл мэнд, даатгал, боловсрол, хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаа гэх мэт/, хууль сахиулах байгууллагын хяналт, үйлчилгээ тэр бүр хүрэх боломжгүйгээс гэмт хэрэг, хүний эрхтэй холбоотой зөрчлүүд их хэмжээгээр гардаг. Тухайлбал, насанд хүрээгүй хүүхдийн хөдөлмөр, сургууль завсардалт, архидан согтуурал, биеэ үнэлэлт, хулгай дээрэм, зарим тохиолдолд хүний амь нас, эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдэгдсэн хэвээр байна.

Үүнээс гадна дэлхийн бусад улс орнууд гар аргаар ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааг хуульчлан зохицуулдаг бөгөөд ингэхдээ энэ үйл ажиллагааг хамт олны бүлэг болгон бичил уурхайн хэлбэрээр ажиллуулах, цаашдаа хөгжиж компанийн хэмжээнд хүргэх бодлого баримтладаг байна. Манай улсын хувьд мөн адил гар аргаар ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааг хэн дуртай нь хаа дуртай газраа ухах хэлбэрээр

биш, хамт олны бүлэг болж хариуцлагатай бичил уурхайн хэлбэрээр ашиглан хөгжихийг дэмжих, энэ шаардлагад нийцээгүй ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааг хууль бусад тооцон таслан зогсоох бодлого баримтлах нь зүйтэй юм. Учир нь, нэгэнт байгаль орчин, хүний эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлж байгаа тохиолдолд үүнийг амьжиргааны эх үүсвэр, амьдрах арга хэмээн зөвтгөж болохгүй юм. Ингэх тохиолдолд энэ нь хулгай хийх гэх мэт бусад эрүүгийн гэмт хэргийг амьдрах арга хэмээн хүлээн зөвшөөрч байгаагаас ялгаагүй юм. Иймээс судалгааны баг дараах санал зөвлөмжийг боловсруулж байна.

САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Санал зөвлөмжийг боловсруулахдаа бичил уурхайг хөгжүүлэн нийгмийн хариуцлага хүлээх чадвар бүхий томоохон компаниуд болгон өргөжүүлэх чиглэл баримтласан тул хуулинд оруулж болох шалгуур бий болгоход голлон анхаарсан.

- **Газар олголт** – газар олгохдоо тухайн хамт олны бүлэгт (нөхөрлөл гэх мэт) Ашигт малтмалын тухай хуульд заасан журмын дагуу газар олгох. Хуучин журмаар (Хувиараа ашигт малтмал олборлож байгаа иргэдийн үйл ажиллагааг зохицуулах түр журам, ЗГ-2008-72) нөхөрлөлд олгох газар нь ихэвчлэн эдийн засгийн үр ашиг багатай газруудыг олгохоор заасан байсан нь иргэдийг энэ журмыг дагаж мөрдөхгүй байх үндсийг бүрдүүлж байсан. Иймээс тухайн нөхөрлөлөөс зөвхөн нөхөн сэргээлтээ хийж чадах эсэхийг нь гол шалгуур болгох ба хэрэв хангалттай хэмжээний санхүүгийн чадавхитай нь нотлогдох тохиолдолд зохих хэмжээний газрыг олгох нь уг нөхөрлөлийг санхүүгийн хувьд цаашид өсөн дэвжих боломжийг бүрдүүлэх юм.
- **Нөхөн сэргээлт** – нөхөн сэргээлтэнд зарцуулагдах хөрөнгийн хуримтлалын санг бүрдүүлэх аргачлалыг өөрчлөх. Учир нь, одоогийн хэрэглэж буй аргачлалаар бол хайгуул болон олборлолтын үйл ажиллагаанд зарцуулагдсан хөрөнгийн 50%-тай тэнцэх хөрөнгийг хуримтлалын санд байршуулдаг. Энэ журам өнөөгийн амьдралд нийцдэггүйг нь нөхөн сэргээлт хийдэггүй компаниудын талаарх мэдээллээс харж болно. Иймээс уг аргачлалыг өөрчлөн 1мкв талбайд нөхөн сэргээлт хийхэд зарцуулагдах хөрөнгийн стандарт хэмжээг тооцон гаргаад энэ хэмжээг тодорхой хугацааны дараа инфляци зэрэг эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийг харгалзан нэмэгдүүлж хуримтлалын сандаа оруулж байх журам гаргах. Хэрэв энэ хэмжээнд хуримтлалын сангаа бүрдүүлж чадахгүй тохиолдолд тухайн нөхөрлөлд олгосон тусгай зөвшөөрлийг цуцлан уг талбайд хүсэлт гаргасан өөр нөхөрлөлд шилжүүлэх зарчим баримтлах нь зүйтэй.
- **Техник технологи** – байгаль орчин болон хүний эрүүл мэндэд хортой техник технологи хэрэглэхийг эрс хориглох ба үүнээс бусад техник технологийн хувьд санхүүгийн боломж, чадавхи нь хангалттай тохиолдолд ямар нэгэн хязгаарлалт тавихгүй байх. Хэрэв санхүүгийн чадавхи хангалтгүйгээс буюу бусад нөхцөл шалтгааны улмаас өөрсдийн боломжид таарсан техник технологи хэрэглэж чадахгүй байгаа тохиолдолд тэднийг дэмжих хөрөнгө санхүүгийн болон сургалтын төсөл хөтөлбөрүүдэд хамруулахад төрөөс дэмжлэг үзүүлэх чиглэл баримтлах.
- **Хүний нөөц** – иргэдийг нөхөрлөлийн зохион байгуулалтад ороход саад болж буй хамгийн гол хүчин зүйл бол тэднийг хүн нэг бүрээр нь бүртгэх, тухайн орон нутагт бүртгэлтэй байхыг шаардаж байгаа явдал юм. Иймээс нөхөрлөлийн гишүүдийг төлөөлж чадах удирдлагад нь бүх хариуцлагыг үүрүүлэх байдлаар зохицуулах. Энэ удирдлага нь хэдэн ч хүн, дотроосоо сонгогдсон буюу нөхөрлөлийг үүсгэн байгуулсан зэрэг ямарч байдлаар байх боломжтой. Мөн энэ нь нөхөрлөлд гишүүн элсүүлэх, тэднийг бүртгэх зэрэг үүргүүдийг хүлээлгэсэн байх тохиолдолд нутгийн захиргааны зэрэг төрийн бусад байгууллагуудаас хүн нэг бүрчлэн бүртгэх зэрэг иргэдэд үүсдэг бэрхшээлийг арилгаж иргэдийг нөхөрлөлийн зохион байгуулалтад орох үйл ажиллагааг хялбарчлах болно. Ингэснээр төрийн байгууллагуудад ирэх ачаалал ч бас багасч, зөвхөн хүний эрх болон байгаль орчинтой холбоотой зөрчлийг хянах, шийдвэрлэх үүрэг л үлдэнэ.

- **Татвар** – нөхөрлөлд татвар тооцохдоо илт хөнгөлсөн татвар тогтоох нь зохимжгүй юм. Ингэснээр компаниуд нөхөрлөлийн хэлбэрт орж татвараас зугтаах оролдлого бий болгох талтай. Иймээс нөхөрлөлд ноогдох татварын хэмжээг компаниудаас илт багаар тогтоохгүй байх ба нөхөрлөлийн цаашдын хөгжлийг дэмжих зорилгоор харьцангуй бага хэмжээтэй байхаар тогтоох нь зүйтэй юм. Энэхүү дундаж зохист хэмжээгээр тогтоосон татварыг нөхөрлөл бүрд шууд ноогдуулалгүйгээр тухайн нөхөрлөлийн нэг хүнд оногдох хөдөлмөрийн бүтээмж, ордын нийт нөөц ба олж болох ашиг зэргийг нарийвчлан тооцож тусгай зөвшөөрөл эзэмшүүлэх гэрээ хийхдээ нөхөрлөлийн болон компанийн гэсэн татвараас сонгон тооцохоор зохицуулах нь зүйтэй юм. Өөрөөр хэлбэл, энэ нь олон хүн ажилладаг, ордын нөөц бага, нэг хүнд оногдох ашиг харьцангуй бага нөхөрлөлд бага хэмжээний татвар ноогдох бол цөөн хүнтэй, нөөц ихтэй талбай бүхий харьцангуй их хэмжээний ашиг олох боломжтой нөхөрлөл өндөр татвар төлөх юм.

1. БИЧИЛ УУРХАЙГААС АШИГТ МАЛТМАЛ ОЛБОРЛОХ ХАРИЛЦААГ ЗОХИЦУУЛЖ БҮЙ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН ичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлох харилцааг зохицуулж буй эрх зүйн орчин

Хувиараа ашигт малтмал олборлох буюу бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлох тухай асуудал 2001 оноос эхлэн яригдаж байгаа боловч төрийн бодлого болон батлагдсан хугацаа 2008 оноос эхэлдэг байна.

Үндсэн баримт бичиг:

- Хувиараа ашигт малтмал олборлож байгаа иргэдийн үйл ажиллагааг зохицуулах түр журам, ЗГ-2008-72
- Бичил уурхайг 2015 он хүртэл хөгжүүлэх дэд хөтөлбөр, ЗГ-2008-71
- Мөнгөн усыг ашигт малтмалын олборлолт, боловсруулалтад ашиглахыг хориглох тухай, БОЯ-2008-135
- Хувиараа ашигт малтмал олборлож байгаа иргэдийн үйл ажиллагааг зохицуулах тухай, ЗГ-2008-28
- Налайхын нүүрсийг хувиараа ашиглаж байгаа иргэдийн үйл ажиллагааг зохицуулах тухай, ЗГ-2008-89

Өөрөөр хэлбэл, бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлохтой холбогдсон аливаа харилцааг зохицуулах бие даасан хууль байхгүйгээс энэхүү харилцааг 2008 оноос эхлэн Засгийн газрын **Бичил уурхайн аюулгүй ажиллагааны дүрэм, заавар батлах тухай 72 дугаар тогтоолын хавсралтаар** батлагдсан **“Хувиараа ашигт малтмал олборлож байгаа иргэдийн үйл ажиллагааг зохицуулах түр журам”** –аар голлон зохицуулж байна. Түр журам хэрэгжиж эхэлснээр гар аргаар ашигт малтмал олборлогчдын үйл ажиллагааг зохицуулах эрх зүйн гол баримт бичигтэй болсон бөгөөд албан ёсны бүртгэлгүй байсан гар аргаар ашигт малтмал олборлогчдыг нэгдсэн зохион байгуулалтад орох үндсийг нь тавьж өгсөн. Гэвч, хүчин төгөлдөр үйлчилж буй түр журмын зохицуулалтад дараахь дутагдалтай зохицуулалтууд ажиглагдаж байгааг цаашид бие даасан хууль батлан гаргахад анхаарууштай гэж үзэж байна. Үүнд:

- **Нөхөрлөлийн гишүүдэд тооны дээд хязгаар тавьсан. /Түр журмын 14-р зүйл/** Энэ нь иргэд нэгдэж нөхөрлөлийн зохион байгуулалтад орох боломжийг хязгаарлаж байна. Учир нь ашигт малтмал олборлож болох тухайн талбайг нэг нөхөрлөлд эзэмшүүлэхээр заасан байдаг. Иймээс нөхөрлөлийн гишүүний тоо гүйцсэн тохиолдолд үлдсэн иргэд хууль бусаар ашигт малтмал олборлогч болох нөхцөлийг бүрдүүлдэг байна.
- **Тайлбайн ашиглах хугацааг хатуу заасан /Түр журмын 18-р зүйл/** Талбайн ашиглалтын хугацааг нэг жилээр заасан нь тогтвортой бичил уурхай хөгжих, түүний

дагаж иргэдийн тогтвортой суурьшил бий болгох боломжгүй заалт юм. Түр журамд хэдийгээр гэрээг сунгаж болох тухай заасан ч төвөг чирэгдэлгүй байх үүднээс бусад улсын жишгийг харгалзан 3-5 жилийн хугацаатай байх нь зүйтэй.

- **Гэрээ байгуулах үе шат хэтэрхий олон шат дамжлагатай. /Түр журмын 19, 20, 21, 28-р зүйл/** Түр журмын 21-р зүйлд заасны дагуу нөхөрлөлийн гишүүдээс чухал шаардлагагүй олон тооны бичиг баримт шаарддаг нь иргэд нөхөрлөл байгуулж зохион байгуулалтад орж ажиллахад нилээд хүндрэл, бэрхшээл тулгардаг байна⁶.
- **Нөхөн сэргээлт хийх стандарт тодорхойгүй. /Түр журмын 6.9-р зүйл/** Энэхүү журмын зохицуулалтаар ашигт малтмал олборлосны дараа нөхөн сэргээлтийг хэн хэрхэн яаж гүйцэтгэх нь тодорхойгүй байна. Урьд ашиглаад нөхөн сэргээлт хийгээгүй орхисон уурхайгаас гар аргаар ашигт малтмал олборлосон иргэд олборлолтын дараа нөхөн сэргээлт хийнэ гэдэг нь боломжгүй зүйл. Мөн дүрмийн 4.1.1, 4.1.2, 4.3-т заасан хүчин чадалтайгаар нөхөн сэргээлтийн ажлыг хийх боломжгүй нь “Тогтвортой бичил уурхай” төслийн 2008 онд гүйцэтгэсэн судалгаанаас харагдсан байна.
- **Ашигт малтмал гар аргаар олборлогчид ямар төрлийн татварыг хэрхэн яаж төлөх нь тодорхойгүй.** Түр журам гар аргаар ашигт малтмал олборлогчид орон нутгийн төсөвт татвар төлөх эсэх, татвараас чөлөөлөгдөх эсэх /татварын хөнгөлөлт эдлэх эсэх/, төлбөл ямар төрлийн татварыг ямар хэмжээгээр төлөх зэрэг болон талбай ашигласны төлбөр нь тодорхойгүй байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл энэ журмаар татварын асуудлыг зохицуулаагүй.

Түр журам гарсантай холбогдуулан 2008 онд Засгийн газар бичил уурхайг 2015 он хүртэл хөгжүүлэх үндэсний дэд хөтөлбөрийг 2 үе шаттайгаар 3 тэргүүн зорилготойгоор хэрэгжүүлэхээр баталсан байна. Одоогоор хөтөлбөрийн тайлант хугацаа болоогүй учраас хөтөлбөрийн талаар дүгнэх нь эрт юм. Хөтөлбөрийн тэргүүн зорилгуудын хүрээнд хийгдэх үйл ажиллагаа нь одоо тулгамдаж буй асуудлыг бүрэн хамарсан гэж үзэж байна.

2. БУСАД ОРНЫ ЗОХИЦУУЛАЛТ, ТУРШЛАГА, ХАНДЛАГА

Нэг. Өнөөгийн байдал, хандлага

Гар аргаар ашигт малтмал олборлох нь олон орны Засгийн газар, донор байгууллагуудын хоорондын /хоёр болон олон талт/ хэлэлцэх хамтын ажиллагааны асуудал болж байна. Дэлхийн олон улсад гар аргаар болон бичил хэлбэрээр ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагаа тасралтгүй явагдаж энэхүү үйл ажиллагаанд оролцогсдын тоо их хэмжээний үйлдвэрлэлийн олборлолт явуулж байгаа уул уурхайд ажиллагсдын тооноос багагүй байна.

Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллагын (ОУХБ) болон MMSD /Mining, Minerals and Sustainable Development project буюу “Уул уурхай, эрдэс баялгийн тогтвортой хөгжил” төсөл”-ээс сүүлийн үед хийсэн судалгаагаар дэлхийн хэмжээнд 13 сая хүн жижиг хэмжээний ашигт малтмал олборлолтонд оролцож байгаа бөгөөд үүний ихэнх нь хөгжиж байгаа улсуудад хамрагдаж байна. Энэ салбарт ажиллагсдын ихэнх хувийг харамсалтай нь эмэгтэйчүүд, хүүхдүүд эзэлж байна.

Сүүлийн 10 жилд олон улсын Донор байгууллагууд гар аргаар ашигт малтмал олборлох, бичил уурхай болон ядуурлын хоорондын нягт холбоог хүлээн зөвшөөрөөд байна. Гол бодлого нь ядуурлыг бууруулах замаар хөдөөгийн хөгжилд нэмэр болох, энэ салбарын бизнесийн таатай орчин бүрдүүлэх, тогтвортой байдал хангах, энэ салбараас олох Засгийн газрын орлогын хэмжээг тогтмол байлгахад чиглэгдэж байгаа юм.

⁶ Тогтвортой бичил уурхай төсөл, Хувиараа ашигт малтмал олборлож байгаа иргэдийн үйл ажиллагааг зохицуулах түр журам”, түүний хэрэгжилтийн явцад хийсэн үнэлгээ. УБ., 2008 он

Зарим орон уул уурхайн хуулиндаа гар аргаар ашигт малтмал олборлох болон бичил уурхайн үйл ажиллагааг хүлээн зөвшөөрөөгүй байдаг ч энэ чиглэлийн хөтөлбөрүүдтэй байдаг.

Энэ чиглэлийн эрх зүйн зохицуулалттай орнуудад тухайлбал Бразилийн “Гаримпо” буюу “Гаримпоген”-ий хуулинд дараах шалгууруудыг гол болгодог байна.

- Бүтээгдхүүний хэмжээ
- Үр ашигтай нэгж дэх хүний тоо
- Ашиглаж буй хөрөнгийн хэмжээ
- Хөдөлмөрийн бүтээмж
- Олборлолтын хэмжээ
- Нөөцийн хэмжээ
- Борлуулалтын хэмжээ
- Үйл ажиллагаа үргэлжлэх хугацаа
- Үйлдвэрлэлийн найдвартай ажиллагаа
- Олборлолтын мөчлөгийн/улирлын хугацаа

Шалгуур тус бүр тухайн улс орон, уурхайн төрөл, олборлож байгаа эрдэс баялаг, улс төрийн нөхцөл байдал болон тухайн орны уурхайчдын тоо зэргээс хамааран өөрийн давуу болон сул талуудтай байна. Ихэнхдээ гар арга болон бичил уурхайн үйл ажиллагааг тодорхойлох оролдлого хийж байгаа боловч түүнд тохирох нийтлэг тодорхойлолтыг одоо болтол олоогүй байна. Орон орны нутгийн тодорхойлолт нь тухайн орны макро эдийн засгийн нөхцөл, геологийн ажлын хүрээ, уул уурхайн түүх болон хууль зүйн тогтолцооноос болж улс бүрт өөр байдаг. Хэдий тийм ч энэхүү асуудал нь хэд хэдэн ижил нөхцлөөр тодорхойлогдож байдаг.

Гар аргаар болон бичил уурхайн ашигт малтмал олборлолтын нийтлэг асуудлууд:

1. Геологи:

- Боломжийн хүдрийн биет байхгүй
- Хүдрийн биетийн тухай мэдээлэл хангалтгүй

2. Хууль:

- Хөрөнгө оруулалтын уур амьсгал таатай биш
- Нийгмийн хамгаалал байхгүй
- Гар арга болон бичил уурхай нь хууль бус
- Улс төр болон эрх зүйн тогтвортой бус байдал
- Ашигт малтмалын олборлолтыг хуульчлахад бэрхшээлтэй
- Албаны баримт бичиг хоорондоо зөрчилтэй

3. Зах зээл:

- Зөвхөн түншлэгчийн тусламжаар зах зээлд гардаг
- Зах зээлийн бэрхшээлүүд
- Зах зээлийн зохицуулалт

4. Техник, технологи:

- Хүний эрчимтэй хөдөлмөр шаардсан
- Үнэ цэнэ болон болон цаг их зарцуулдаг технологи ашигладаг

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

- Бодит зах зээлийн хариуцлага тооцох явдал хангалтгүй

5. Хүний нөөц:

- Мэдлэг боловсролгүй ажиллах хүчин
- Бичгээр хийсэн гэрээ байхгүй
- Нийгмээс хамааралтай
- Өв соёлыг ойлгодоггүй

6. Уул уурхайн талаарх нийгмийн хандлага

- Амь зуулгын эдийн засаг хангалтгүй
- Мэдлэг дутмаг
- Хонжвортой тоглоомчны сэтгэл зүйтэй
- Гадаадын зөвлөхүүдэд оролцох боломж хязгаарлагдмал

7. Хөрөнгө, санхүү:

- Техник эдийн засгийн үнэлгээг хямд
- Эдийн засгийн үр ашиггүй хөрөнгө оруулалт
- Бэлтгэхэд бэрхшээлтэй бүртгэл хөтлөлт болон зардлын тооцоо
- Хөрөнгө хангалтгүй
- Татварын болон ашигт малтмалын нөөц боломж ашигласны төлбөрийн дарамт
- Гадаад валютад оролцох хязгаарлагдмал
- Хөрөнгө оруулах ба шударгаар хөрөнгө авахад оролцох боломж хязгаарлагдмал

8. Байгууллага/бүтэц:

- Шүхэр байгууллага байхгүй
- Засгийн газраас үзүүлж байгаа үйлчилгээ байхгүй
- Улирлын чанартай ажил эрхэлдэг
- Уурхайнуудын тархай байрлалаас болж бэрхшээлтэй зохицуулалт, хамтын ажиллагаа

Ихэнх оронд гар арга болон бичил уурхай нь албан бус салбарт хамаарагддаг. Гэсэн хэдий ч ашиглалт, олборлолт явуулж байгаа хүмүүс хууль эрх зүйн шаардлагыг дагаж мөрдөх ёстой байдаг.

- Ашиглалтын эрхтэй /концесс, өргөдөл болон бусад/ эсвэл ашиглалтын талбайн эзэнтэй хийсэн хүчин төгөлдөр гэрээтэй байх
- Байгаль орчны хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөх
- Байгаль орчны үйл ажиллагааны лицензтэй байх
- Аж ахуйн нэгжийг уул уурхайн зохих албаны байгууллагад бүртгүүлсэн байх ба эсвэл бусад мөнгө санхүүгийнэрх мэдэлтэй байх
- Татваруудыг төлсөн байх
- Үндэсний нийгмийн халамжийн тогтолцоонд ажиллагсад хамрагдах
- Бүтээгдхүүнийг хуулийн дагуу экспортлох /экспортын лиценз буюу татвар/

Яг үүний эсрэгээр гар арга болон бичил уурхай албан бус хэвээр үлддэгийн гол шалтгаан нь хууль эрх зүйн шаардлагуудын талаар мэдлэггүй, орон нутгийн соёл,

уламжлалын байдал, ЗГ-аас албан ёсоор ажиллуулах сонирхол бага, татварын дарамт их, ашигт малтмал олборлох эрхийн бичиг авах боломж хязгаарлагдмал, албан ёсны үйл ажиллагаа явуулахад хүнд суртал бүхий журамтай, шийтгэл хязгаарлагдмал ба үүн дээр хээл хахуулиас болж хууль завхруулах нь нилээд нийтлэг байдаг. Гэвч улс орны Засгийн газрууд энэ салбар ядуурлыг бууруулах, үндэсний орлогыг бий болгох чухал эх үүсвэр гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, таатай орчин бий болгохыг чармайж байна. (Хавсралтаас үзнэ үү)

Хоёр. Түүхэн үечлэл, орчин цаг

1960 – 1970 оны үе.

Буурай хөгжилтэй гэж байсан улс орнууд улс төрийн эрхээ шаардаж байсан үед буюу 1962 онд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 18-р чуулганы 1802 тоот тогтоолоор улс орнуудын өөрийн байгалийн баялагийг байнга бүрэн эзэмших эрхийн зарчмыг тунхагласан байна. Энэхүү баримт бичиг нь колони орнууд өөрсдийн байгалийн баялагаа олборлон, улмаар эдийн засгаа хөгжүүлэх нэг арга хэрэгсэл болгон үйлдвэржсэн орнуудтай түншлэн шударга ашиг олох, эрх дархтай болоход ихээхэн түлхэц өгсөн юм. Байгалийн баялагийг олборлох нь хөгжлийн санхүүгийн чухал эх үүсвэр гэсэн үзэл хандлага давамгайлж байсан тэр үед гар арга болон бичил уурхай нь тун өчүүхэн хувийг эзэлж байжээ. Чухамдаа улсын үйлдвэрийг хөгжүүлэх, харин хувийн үйлдвэрийг хязгаарлах бодлого энэ үед хүчтэй байсан гэж хэлж болно.

1980-аад оны үе.

Төрд төвлөрсөн чиглэлтэй бодлогоос ухарч эхэлжээ. Түүхий эдийн уналт нь өндөр хүүтэй хослон уул уурхайн салбарт бууралт авчирчээ. Нэг ёсондоо шинэ бодлогоор уул уурхайг хөгжүүлэх шаардлага тулгарсан бөгөөд уул уурхайг зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжүүлэх, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татан оролцуулахад чиглэсэн эрх зүйн шинэ тогтолцооны үе эхэлжээ. Хэдий саад бэрхшээл байсан ч уян хатан чанараараа илүү давуутай жижиг уурхайнууд үүд хаалгаа нээж, түүний бүтээмжийг өсгөх зорилгоор Латин Америк, Өмнөд Африкт Германы GTZ, Шведийн SGAB, Их Британийн BGS, Францын BRGM зэрэг олон улсын байгууллагын төсөл, хөтөлбөрөө хэрэгжүүлжээ.

Энэ үед алт үнэ тэнгэрт хадаж байсан бөгөөд алтны тодорхой тооны уурхайнууд бий болж улмаар гар аргаар алт олборлогчид эрх бүхий том уурхайн газарт хууль бусаар алт олборлох, эсвэл эсрэгээр нь гар аргаар олборлогчдын талбайгаас уурхайнууд газрын зөвшөөрөл авах гэсэн оролдлого хийсэн нь зөрчилдөөнийг бий болгосон байна. 1980-аад оны сүүлээр улс орнууд уул уурхайн менежментийг сайжруулах зорилгоор хуулиндаа өөрчлөлт хийж, Латин Америкт Бразил, Африкийн Гана, Ази Номхон далайн бүсийн Филиппин улс бусдад сайн жишиг болжээ.

1980 - 2000 оны үе.

Интеграцлалын үе гэж нэрлэдэг бөгөөд хөгжиж буй орнуудад хөрөнгө оруулах сонирхол ихээхэн нэмэгджээ. Гэвч гар арга болон бичил уурхайн салбар дахь төрийн бодлого хөшүүн хэвээр байв. Харин энэ салбарын хурдац өндөр байсан учраас хуульчлах нь зайлшгүй шаардлагатай гэсэн хандлага ихээхэн батжиж байв. 2000 оноос олон нийтийн хэлэлцүүлэгт тогтвортой хөгжлийн гурван баганыг ихээхэн ярилцах болсон бөгөөд үүний томьёолол нь байгаль орчиндоо ээлтэй, ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн төрийн оновчтой бодлогод оршиж байна. Гар болон бичил уурхайн чадавхийг сайжруулах, нэмэгдүүлэх, засаглал, жендэр, олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан бүтцийг шинэ бодлого нь ядуурлыг бууруулах замаар тогтвортой хөгжилд хүргэх арга зам гэдгийг дэлхийн улс орнууд хүлээн зөвшөөрч эхэлжээ.

Гар арга болон бичил уурхайн хуулийн ерөнхий тодорхойлолт

Энэ салбарт яагаад хууль хэрэгтэй вэ? Ашигт малтмалын тухай ерөнхий хуулиар зохицуулж болохгүй юу? Дэлхийн олон орон, олон улсын байгууллагууд, донор орнууд энэ чиглэлд анхаарлаа хандуулж байна. Эцэст нь дараах шалтгаанаар, нэгдүгээрт, уул уурхайн уламжлалт хууль нь гар арга болон бичил уурхайн ашиг сонирхолд нийцдэггүй, хоёрдугаарт, хууль бий болгох, шинэчлэх нь энэ салбарыг албан ёсны болгох ач холбогдолтой хэмээн үзэж байна. Нааштай хандлага байгаа нь сүүлийн үеийн үйл явдал, ухаарал, сургамж, нэгдсэн ойлголтын ачаар олон орон энэ салбарыг албан ёсны болгоход анхаарч эхэлжээ.

Гурав. Бусад орны туршлага, сургамж:

Бүртгэх журам.

Хувиараа буюу ганцаараа ашигт малтмал олборлож байгаа хүмүүсийг нэг бүрчлэн бүртгэлтэй болгох гэж зарим улс орон хуулиндаа тусгасан байна. Бүртгэлийн журмыг маш энгийн зөвхөн /нэр, нас, иргэний үнэмлэхний дугаар/ хийхгүй бол хэрэгжих магадлал бага байдаг байна. Тухайлбал БНАСУ-ын 2002 оны уул уурхайн хуулиар гар аргаар олборлогчид бүгд бүртгэгдсэн байх жилийн хураамжаа төлсөн тохиолдолд үнэмлэх олгохоор зохицуулжээ. Гэвч 3 жилийн дараа цөөхөн хүн үнэмлэх авсан бөгөөд харин энэ салбарт хүмүүс мянга мянгаараа ажилласан хэвээр байжээ.

Хамтлаг, хамт олноороо ажиллах боломжийг бүрдүүлэх.

Олборлогчдыг нэг бүрчлэн бүртгэх нь тийм ч сайн арга биш бөгөөд харин тэднийг аажмаар бүртгэлжүүлэх механизмийг сонгох нь сайн хувилбар. Тухайн хүн бүрийн бүртгэлийн хялбар маягтаар түүнийг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрөх, эсвэл албан бусаар захиргаанд төлөөлөх маягийн завсрын жужуулах механизмыг хуульд тусгах аргыг улс орнууд чухалчилж байна. Нэг ёсондоо хувь хүнийг төлөөлөх арга замыг эхлээд олох бөгөөд дараа нь бүгдийг бүртгэх замаар албан ёсны болгож болох юм. Завсрын зуучлагч бүлэг нь хоршоо, бүлэг, хамтлаг, хот айл ямар ч хэлбэрээр байж болох юм.

Лицензжүүлэх.

Лицензийн тогтолцоонд шилжихдээ улс орнууд дараах зүйлд анхаардаг байна. Үүнд:

- Гар арга болон бичил уурхай оршин тогтнож буйг хүлээн зөвшөөрөх /тодорхойлолт/
- Гар арга болон бичил уурхайд хэн оролцож буйг хүлээн зөвшөөрөх /бүртгэх/
- Гар арга болон бичил уурхайн бүсийг тогтоон хүлээн зөвшөөрөх /эрхийн бичиг, талбай болон хүчинтэй байх хугацаа/
- Гар арга болон бичил уурхайн ажиллагааг хүлээн зөвшөөрөх/төлөвлөх, олборлох, боловсруулах болон бусад үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа/
- Эрх олгох үүрэг хариуцлага зэрэг болно.

Жижиг уурхайн лицензээр хайгуул хийх, олборлох онцгой эрх олгодог улс орнууд байна. Бусдын туршлагаас харахад, хориглосон заалт оруулах нь дамлан худалдахаас мөн ажлаа эхлэхгүй удахаас сэргийлсэн арга хэмжээ болдог.

Тайлан тооцоо гаргахыг заавал шаардах, лиценз шилжүүлэхийг зөвшөөрөх нь ихэнх орны хуулинд байдаг. Мөн гүний хязгаарлалтыг тогтоож эрх олгосон Индонези, Гвиней, Этиофи, Филиппин зэрэг хэд хэдэн орон бий. Нилээн түгээмэл зохицуулалт бол бодист тогтоох хязгаарлалт хийх замаар олгодог лиценз юм. Энэ нь карьерийн нөөц болон барилгын материалын лицензээс тусад нь алт, алмаз, үнэт чулуу зэрэгт тус тусад нь олгодог лиценз юм.

Бүлэг хүмүүст зөвшөөрөл олгох тогтолцоо нь зөвшөөрлийн үйл ажиллагааг хялбарчилж, хяналтыг хөнгөвчилж, хүмүүсийг хоршоо болон бусад хэлбэрээр нэгтгэхэд тус дөхөмтэй. Үйл ажиллагаанд тавих хязгаарлалт буюу хайгуул хийх, уурхай байгуулах, олборлох, боловсруулах, эрдсийн түүхий эдийн маркетинг хийхтэй холбоотой бүхий л үйл ажиллагааг нэг лицензид хамааруулах аргыг ихэнх орнууд хэрэглэдэг.

Албан бус лицензээр зохицуулж буй орнууд ч байна. Үүнийг уул уурхайн холбогдох хуулинд заалт хэлбэрээр оруулдаг. Нутгийн уурхайчид, уугуул иргэд, газрын аль эзэнтэй нэг дор байхыг хувиарладаг харилцаа юм. Жишээ нь Папуа Шинэ Гвинейн 1992 оны хуульд “Хувь хүн өөрийн харьяалагдах газар дээр /олборлох лицензгүй бол түрээслэж буй газар орохгүй/ уурхайн /Аюулгүй ажиллагааны/ хуульд нийцүүлэн аюулгүй ажиллагааг ханган үйрмэг эрдэсийн механикжаагүй уурхай ажиллуулж болно” гэжээ. Венесуэльд мөн албан ёсны зөвшөөрөл авахгүйгээр үйрмэг эрдсийн олборлолт, гар аргаар алт угаахыг зөвшөөрдөг байна. Замби, Уганда, Филиппин зэрэг орнууд газрын эзэн, төрийн байгууллага өөрийн газар дээр эрдэс /ялангуяа барилгын материал/ олборлохыг хууль ёсны болгожээ.

Бусад буюу гэрээ, санхүүгийн түрээс гэх зэргээр энэ харилцааг бас зохицуулж болно. Төвлөрлийг сааруулах. Энэ нь зөвшөөрлийг олгох, хянах эрхийг үйл ажиллагаа явж буй газрын ойр орших байгууллагад олгох тухай ойлголт юм. Мадагаскар зэрэг орнуудад энэ арга үр дүнтэй хэрэгжсэн.

Бусдын үйл ажиллагаанаас сургамж авахад, хяналт тогтоох газар нь улс, орон нутгийн засаг захиргаа биш мэргэжлийн чиглэлийн төлөөлөгч ажиллуулсан тохиолдолд ашиг хонжоо харах, авилга авах эрсдэл бий болсныг анхаарууштай. Энэ чиглэлийн ТББ-ийг чадавхжуулах замаар хяналт тавьж бас болно.

Нутгийн иргэдийн эрх.

Энэ чиглэлийн сайн жишээнд Перуг дэлхийд дурьдаж байна. Перу нутгийн иргэдийн оролцоотойгоор дүрэм журмаа боловсруулжээ. Хууль хэрэгжүүлэх үйл явцад нутгийн иргэдийн оролцоо тун чухал гэдгийн сайн жишиг юм. Филиппины 1991 “Ардын жижиг уурхайн” хуульд “Амьжиргаа нь жижиг уурхайд төвлөрсөн нийгэм, эдийн засаг, соёлын уламжлалтай тодорхой хүмүүсийг уламжлалт жижиг хэмжээний уурхайчид гэнэ” гэж заажээ. Энэ заалт нь нэг дор суурин суудаг, амьжиргаа, цаашлаад хөгжил нь уул уурхайгаас хамааралтай хүмүүст ихээхэн тохирсон эрх зүйн орчин ажээ.

Байгалийн нөөц баялагийг ашиглах тухай ямар ч хуулийг нутгийн уугуул иргэдийн шууд болон төлөөллийн оролцоотойгоор боловсруулах нь үр дүнтэйг улс орнууд онцолж байна. Үүний зорилго нь уугуул иргэдийн нутагт уул уурхайн олборлолт болон ашиглалтыг хориглох бус, мөн уг хууль нь уул уурхайн олборлолт болон ашиглалт хийх зорилготойгоор газар нутгийг албадан хураах хязгааргүй эрхийг улсад олгохоос сэргийлэх ач холбогдолтой юм. Үүний сөрөг жишээгээр олон улс 2001 онд батлагдсан Колумбийн уул уурхайн хуулийг жишээлдэг. Уг хууль Үндсэн хуульд заасан уугуул иргэдийн хамгаалагдсан эрхийн эсрэг байжээ. Уг хуульд “хууль бус” гэдэг тодорхойлолтод уурхайн эрхийн бичиг байхгүй хүмүүсийг оруулах талаар заасан нь зөрчилдөөнд хүргэсэн байна. Уурхайн эрхийн бичиггүй жижиг хэмжээний олборлолт хийдэг уурхайчдын үйл ажиллагааг “хууль бус” гэж хуульчилснаараа ихээхэн зөрчлийг бий болгосон байна. Энэ хууль гарахаас өмнө олон мянгаараа гар аргаар олборлолт хийж байсан хүмүүс “хууль бус” гэсэн гэж гадуурхагддаггүй байжээ.

Дөрөв. Маркетинг:

Гэрчилгээжүүлэлтийн асуудал энд хамаарах бөгөөд гар аргаар болон бичил уурхайн олборлогчдын бүтээгдхүүнийг боловсруулалтын төвлөрсөн нэгжид худалдахыг дэмжвэл,

нэгдүгээрт, эрдэс бүтээгдхүүнийг гэрчилгээжүүлэх, хоёрдугаарт, худалдааны нуугдмал сүлжээг хянахад хялбар болно. Мөн байгаль орчинд сайн талтай гэж үздэг. Учир нь боловсруулах лиценз олгоходоо Байгаль орчинд үзүүлэх үнэлгээний тухай тайланд нийцүүлэхийг шаардаж болно.

Үүнээс гадна сайн тал нь боловсруулалтыг мэргэжлийн түвшинд хийнэ. Сул тал нь уурхайчин албан ёсоор нэг үйлчлүүлэгчтэй тулгарч болох талтай. Хэрвээ боловсруулагчдийн хоорондын өрсөлдөөн хүчтэй эсвэл үр дүн муутай байвал уурхайчдын заримыг үл тоомсорлох аюултайв Ийм үед орон нутгийн захиргаанаас худалдан авах үнийн хамгийн доод хязгаарыг тогтоон баталгаажуулж цөөнхийг шударгаар бүтээгдхүүнээ борлуулах эрхэй нь баталгаажуулж болно.

Хоршооллууд:

Олон оронд уурхайчдийг нэгтгэн хоршоолол байгуулах замаар эрх зүйн зохицуулалтыг нь хийжээ. Сайн тал нь орон нутгийн болон засгийн газрын агентуудтай харьцахад хялбар байжээ. Ийм менежмент нь зухайн орны Төрийн байгууллагын тогтолцоо хэр их үр ашигтай эсэхээс ихээхэн хамаарна.

Худалдан авах оффис.

Хууль бус наймаа, татвараас зайлсхийхээс сэргийлдэг. Худалдаж авах албан ёсны үнийг зөв тогтоож чадсан тохиолдолд энэхүү оффис үр ашигтай ажиллаж чадна. Өөрөөр хэлбэл, олон улсын үнэ ханшийг баримтална гэсэн үг. Оффисоос уурхайчдад санхүүгийн болон тонног төхөөрөмжийн зээл олгож болно.

Татвар.

Энэ салбарын онцлог байдлыг татварын хуульд зөв тусгах зорилгоор УЕМОА Нийтийн уул уурхайн хуулийн /2003 он/ 20-р зүйлд “жижиг хэмжээний болон гар аргын уурхайтай холбоотой эрхийн бичиг эзэмшигчид нь татвар төлөх ба татварын хэмжээг нутгийн өвөрмөц нөхцөлтэй уялдуулан тогтооно” гэжээ. Татварыг тогтоохдоо энэ салбарыг эмзэг байдлыг харгалзан үзэх нь хамгаас чухал. Олон улсын үнэ, эрдэсийн нөөц нь тодорхой бус байдлыг харгалзахаас гадна олборлогчид ядуурал руу хальтран орохдоо хамгийн амархан бүлэг хүмүүс гэдгийг ойлгох нь их чухал ажээ. Олон улс оронд орлогоо нэмэгдүүлэх татварын бодлогоос илүүтэй уурхайн эрхийн бичиг /зөвшөөрөл лиценз/ олгоходоо хураамж авдаг байна. Татварын тогтолцоо нь засаг захиргааны хувьд энгийн хялбар, тавар төлөгчийн хувьд ил тод, төвөггүй байх ёстой. Боливын жишээнээс үзэхэд, татварыг үйлдвэрлэгчдийн түвшинд бус хурааж авдаг оффис дээр ноогдуулж байна. Жишээ нь: хүдэрт ноогдуулахын оронд цэвэршүүлсэн металлд ноогдуулах, эсвэл экспортын татвар ноогдуулна гэсэн үг.

Тав. Хандлага, дэвшил

Гар арга болон бичил уурхайн зохистой хөгжил нь хоёр болон олон талт олон улсын доноруудын хэлэлцэх гол асуудлуудын нэг ч болжээ. Жишээ нь, Германы GTZ, BGR хөтөлбөрүүдийг Гана, Колумби болон Зембабвид хэрэгжүүлж, Их Британий Олон улсын хөгжлийн газрын тусламжийг загварчлах хөтөлбөр, Швейцарийн байгаль орчныг хамгаалах хөтөлбөр Латин Америкт хэрэгжсэн байна. Дэлхийн банк Болив, Буркино Фасо, Эквадор, Гана, Гвиней, Мадагаскар, Мозамбик, Папуа Шинэ Гвиней, Танзани зэрэг улсад хэрэгжиж байгаа төслүүдийг санхүүжүүлж байна. Дээрх хөтөлбөрүүд энэхүү салбарыг ядуурлыг бууруулах замаар тогтвортой хөгжилд хүргэх зорилгыг агуулж байгаа юм.

Амьжиргаа ба тогтвортой хөгжил

Хүн амд хохирол учруулахгүйгээр ядуурлыг бууруулах, улмаар тогтвортой хөгжлийн үндэс бий болгоход зорилго нь оршино. Үүнд хэрхэн хүрэх нь уул уурхайн нөхцөл байдлаас голлон шалтгаалдаг. Жишээ нь олборлолт нь гэнэт богино хугацаанд хийгдэж байгаа бол орон нутгийн хүн амын тогтвортой байдлыг хангах тухайлбал тухайн нутгийн бизнес,

сургууль, эмнэлгийн үйлчилгээг дэмжихэд түлхүү анхаардаг байна. Өмнө нь бичил уурхайн үр өгөөжийг сайжруулах, тэдэнд эрх зүйн болон байгаль орчныг хамгаалахтай холбоотой дэмжлэг үзүүлж байсан нь томоохон уурхайн аж ахуйд л дэмжлэг үзүүлэхээс хэтрээгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, тэнд ажиллагсадын болон тэр нутгийн хүн амын тогтвортой хөгжилд ямар ч дэвшил гараагүй байна. Тийм учраас асуудлыг бүтцийн хувьд цогцоор нь буюу эрх зүйн дэмжлэг үзүүлэх, ирээдүйтэй талбайд эрх авах боломж олгох, сургалт явуулах, туршлага дэлгэрүүлэх, бизнесийн удирдлагаар хангах, зээл олгох, зэрэг арга хэмжээнүүдийг авч эхэлжээ. Тухайлбал НҮБ-аас Мали, Этиопи, Гана болон Гвиней дэх гар аргаар алт олборлолт хийдэг нутгийн иргэд, бүлгүүдэд хэрэгжүүлж байгаа тогтвортой амьжиргааны туршилтаар үр ашигтай аргачлал боловсруулж, зөвлөмж гаргасан байна. Үүнд:

- Ядуурлыг бууруулах үр ашигтай салбарын нэг гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, үндэсний бодлогод тусгах
- Өсч төлөвшиж байгаа олон нийтийн байгууллагын бүтцийн чадавхийг бэхжүүлэхийн тулд хүмүүсийн оролцоог хангаж, тэдэнд ядуурлаас сэргийлэх стратегийн шалгуурын тусламжтайгаар хандаж, асуудлыг доороос дээшээ тавих удирдлагын аргыг илүүд авч үзэх
- Төрийн оролцоог аль болох багасгах чиглэлийг барьж, хувийн аж ахуй байгуулах, ялангуяа бичил аж ахуй, хоршоо бий болгоход чиглүүлэх
- Энэ чиглэлийн ядуурлыг бууруулах бүхий л хувилбарыг дэмжих зэрэг болно.

Бусдын сургамжаас үзэхэд, ашигт малтмалын хуульчлахдаа олборлолтын үйл ажиллагааг зохицуулаад зогсохгүй, нутгийн иргэдийн эрх ашгийг хамгаалахад давхар анхаарсан нь үр дүнгээ өгч байна.

Бичил санхүүгийн нөлөө, дотоод худалдаа ба ажиллах хүч

Малигийн Садолины алтны уурхайн жишээгээс харахад, гар аргаар ашигт малтмал олборлох салбарыг орон нутгийн нийгэм, эдийн засгийн тооцоо, эргэлтэнд оруулах шаардлагатай гэдэг нь харагддаг. Өөрөөр хэлбэл, гар аргаар олборлосон ашигт малтмалын орлого нь тогтвортой орлоготой өөр бизнес эрхлэх хөшүүрэг болгоход нь дэмжлэг үзүүлэх замаар ядуурлаас гарах, улмаар орон нутгийн эдийн засгийг хөгжүүлэх нэг эх үүсвэр болж, улмаар орон нутгийн тогтвортой хөгжлийг бий болгодог туршлагыг эндээс харж болно.

Бусдын сургамжаас үзэхэд, гар арга болон бичил уурхайн шигт малтмал олборлолт нь орон нутгийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд ихээхэн хувь нэмэр оруулснаар бүс нутгийн тогтвортой хөгжлийг бий болгодог байна.

Нийгмийн эрүүл мэндийн халамж

Англо-Гоулд Майнинг компани нь “Садолиа Алт” төслийг хэрэгжүүлснээр нийтийн хөгжлийн санг бий болгох, олсон ашгаар эргүүлэн хөрөнгө оруулалт хийх, ногоо тарих, саван, будаг хийх, жимсний мод тарих, загас үржүүлэх сан байгуулж уурхайн талбайг сайжруулах, талхны үйлдвэр, хоолны газар, мужааны цех зэрэг жижиг төслүүдэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх, нийтийн эрүүл мэндийн төв байгуулах зэрэг ажлыг хийсэн байна. Энэхүү үйл ажиллагаа нь нийгэм эдийн засгийн бүлэг чадавхийг бий болгох замаар жижиг, үйлдвэрлэл үйлчилгээг хөгжүүлж, хүмүүст чиглэсэн нийгэм, эрүүл мэндийн халамжийг бий болгож чаджээ.

Жендэрийн асуудал

Олон улс энэ салбарт эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байна. Эмэгтэйчүүдийн орлогоо гэр бүл, аж амьдралаа авч явахад зарцуулдаг хариуцлагатай чанарыг нь хөхүүлэн дэмжихдээ нутгийн иргэдийн бүлгийн дотор эмэгтэйчүүдийн эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх нь ядуурлыг үлэмж их хэмжээгээр бууруулахад тустай гэж үздэг. Гэхдээ жирэмсэн болон хөхүүл хүүхэдтэй эмэгтэйн хувьд олборлолтын үе шатан дахь

оролцоог ялгавартай авч үзэх нь зайлшгүй.

Энэ чиглэлээр сургалтын үйл ажиллагаа явуулдаг олон нийтийн байгууллагыг төрөөс дэмжиж хамтран ажиллавал үр дүнд хүрэх магадлалтай. Жишээ нь Танзаний эмэгтэй уурхайчдын холбоо нь эмэгтэй уурхайчдын болон тэдний гэр бүлийн амьжиргааг дээшлүүлэхийн тулд олборлолт, байгаль орчныг хамгаалах, хөрөнгө оруулалт хийх, зээл авах, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ явуулахад нь зориулсан сургалт, маркетингийн үйлчилгээ үзүүлэх зорилгоор байгуулагдсан байна.

Хүүхдийн хөдөлмөр

Хүүхдүүд энэ салбарт ажиллах нь ядууралтай холбоотой. Гэхдээ хүүхдийг энэ хөдөлмөрөөс ангид байлгах нь зайлшгүй бөгөөд боломжтой гэдгийг Перугийн Санта Филоменагийн оролцооноос харж болно. IPEC 1998 оноос тус уурхайд хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг зогсоох талаар “Cooperacion to run programme” ТББ-ыг санхүүжүүлсний дүнд 3 үе шаттай стратеги хэрэгжүүлсний дүнд уурхайн ажлаас бүх хүүхдүүдийг чөлөөлсөн, өөрөө өөрийгөө зохицуулах ба хүүхдүүд уурхайд ажиллахгүй байхыг янз бүрийн нийгмийн хяналтуудаар хянах болсон байна. Туршлагаас үзэхэд, аливаа төсөл, хөтөлбөрт олборлолтод орон нутгийн иргэдийг бүхэлд нь хамруулж, сургалт, сурталчилгаа явуулах нь илүү үр дүнтэй гэдэг нь харагдаж байна.

Эрх зүйн болон захиргааны асуудлууд

Сүүлийн жилүүдэд Перу, Колумб, Танзани, Өмнөд Африк зэрэг улсад уг салбарыг дэмжсэн эрх зүйн зохицуулалт хийхдээ Засгийн газраас нь хэд хэдэн гол асуудалд анхаарлаа хандуулж байна. Үүнд:

- Эрдэс баялгийн нөөцийн ашиглалтыг удирдан зохион байгуулах
- Салбарын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих
- Ашиглалтын талбайг лицензжүүлэх
- Гар арга болон бичил уурхайн хэвийн үйл ажиллагааг хуульчлах явдлыг дэмжих зэрэг болно.

Үүний зэрэгцээ ашиглалтын эрх авах болон албан ёсны бүтээгдэхүүн гаргах боломжийг хялбар байлгахад чиглэсэн захиргаадалтын бус зохицуулалтын механизм бий болгохыг Засгийн газрууд чухалчилж байна. Энэхүү салбарт оролцох Засгийн газрын үүрэг хариуцлага нь норматив тогтоох хяналтын асуудлаар хязгаарлагддаг. Гардан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг хувийн болон ТББ-ын салбарт хариуцуулж ажиллахад чиглэгдэж байна.

Нэмүү үнэ цэнэтэй бүтээгдхүүний үйлдвэрлэл

Боливын Засгийн газар албан бус зах зээл дээрээс худалдан авсан алтанд “өөрөө өөрийгөө тунхаглах систем” тогтоосон байна. Одоогоор үнэт чулууны дархнаас татварыг авдаг бөгөөд харин экспортод гаргадаг үнэт чулууг НӨАТ-аас чөлөөлдөг ажээ. Энэ нь Засгийн газар албан бус зах зээлээс авсан алтны дотоодын зах зээлийн үнийг олон улсын зах зээлийн жишиг үнээр авч байна гэсэн үг. Ингэснээр улсдаа нэмүү өртөг өртөг бий болгохын зэрэгцээ Боливын аж үйлдвэрийг олон улсын зах зээл дээр өрсөлдөх чадварыг дэмжсэн бодлого болж чадаж байна. Туршлагаас үзэхэд, гар арга болон бичил уурхайн албан бус зах зээлийг хумихад энэхүү үйл ажиллагаа тустай ажээ.

Хүрээлэн байгаа орчин

Улс орны жишээнээс харахад байгаль орчны хуулиа тодорхой, хэрэгжихүйц гарган Засгийн газар шууд хэрэгжүүлж эхэлсэнд оршино. Мөн олборлогчид болон нутгийн иргэдийн хамтын оролцоог хангах нь маш чухал ажээ. Гэхдээ ашиглалтын лицензийг хамтран эзэмших эсэх гэх мэт маргаантай, судалгаа шаардсан ажлуудад донор байгууллагууд

анхаарч байна.

- Хяналт хатуу байх ёстой.
- Ус бохирдуулсан зэрэг байгаль орчны шалтгаанаар лицензийг шинээр олгохоос Захиргаа татгалзах боломжтой байх
- Байгаль орчныг дээдлэх нь цаашдын уурхайн эрхийн хүчинтэй байх эсэхийн нөхцөл нь болж байх
- Нутгийн байгууллагууд нь техник болон чанарын шалгууруудын асуудлыг шийдэх чадвартай байх ёстой зэрэг шалгуур их чухал юм.

Санхүү, зээл

Энэ чиглэлийн бүтээлч шийдлүүд тухайлбал, олборлогчдын өөрсдийнх нь хөрөнгө мөнгийг оролцуулах, хамтарч хувь нийлүүлэх, адил тэгш оролцох, эрсдлийн хөрөнгө / үүнд хайгуулын сан ба олборлолт санхүүжүүлэх банк/-тэй байх, түрээсийн лизинг ашиглах боломжтой байх зэрэгт хууль эрх зүй, Засгийн газрын бодлого уян хатан байх ёстойг донор байгууллагуудын судалгаа харуулж байна. Үүний зэрэгцээ зээлийн нөхөн төлөлтийн хувиарийг тогтоохдоо тоног төхөөрөмж нийлүүлсэн байдлаар бус харин бизнесийг удаан хугацаанд тогтвортой үргэлжлэхээр тооцох нь зүйтэй гэдгийг анхааруулж байгаа юм.

Татвар

НӨАТ хэрэглэх нь Засгийн газраас энэхүү олборлогчдын албан бус нөхцөл байдлыг дэмжих шалтгаан болдог. Аливаа зээл болон нийлүүлэгчдээсээ худалдан авсан бараанд хөнгөлөлт байдаггүй, тэдгээрээс ямар нэг ашиг хүртдэггүй тул олборлогчдын албан бус байдал нь тэднийг НӨАТ-ын эцсийн хэрэглэгч болгодог.

Эцэст нь тэмдэглэхэд, олон улсын энэ салбарыг зохицуулж буй харилцаа, хэрэгжилт, туршлага сургамжаас харахад албан ёсны болгох нь хоёр талдаа ашигтай байхгүй л бол хэрэгждэггүй байна. Аль ч тохиолдолд гар аргаар болон бичил уурхайн чиглэлээр ажиллаж буй хүмүүст хоёр талдаа ашигтай байна гэдэг нь Перугийн жишээгээр /2000-2002/ тодорхой цаг хугацаанд үнэлэгдэж, жишиг болохуйц байжээ. Албан ёсны болгох амжилт нь нь алт угаагчдын ашиг сонирхол тухайн үеийн улс төрийн зорилготой ер бусын байдлаар нийцсэн байжээ. Улсын талаас олгох эрх, үүргийн шаардлага, уурхайчны талаас эрх шаардах, үүрэг биелүүлэх хоёр сонирхол яв цав нийцсэний үр дүн гэж хэлж болох юм.

3. БИЧИЛ УУРХАЙ АШИГЛАХ АСУУДЛААР ЗАРИМ СОНИН ХЭВЛЭЛИЙН НИЙТЛЭЛД ХИЙСЭН КОНТЕНТ АНАЛИЗ

“Бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлохтой холбоотой цогц асуудлыг зохистой шийдэх арга зам” сэдэвт судалгааны ажлын удирдамжийн дагуу өдөр тутмын томоохон сонины нийтлэлд контент анализ хийв. Сонин хэвлэлийн нийтлэлээс түүвэр судалгаа хийхийн өмнө бид, тухайн сэдэв чиглэлд холбогдох шийдлээ хүлээсэн томоохон ажил асуудлуудыг ижил төсөөтэйгээр нэгтгэн бүлэглэж, дотоод “дэд гарчгийн хамрах хүрээ” –г дараахь байдлаар багцалж тодорхойлсон болно. Үүнд:

1. Хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох;
 - 1.1. Ашигт малтмалыг гар аргаар олборлох хууль гаргах;
 - 1.2. Нутгийн удирдлагын оролцоо;
 - 1.3. Хөдөлгөөнт төрийн асуудал;
 - 1.4. Лицензийн зөвшөөрөл олгох, шилжүүлэх;
 - 1.5. Орон нутгийн хөгжилд бичил уурхайн оруулж буй хувь нэмрийг өргөтгөх;

2. Хөрөнгө оруулалт, нөөцийн татвар;
3. Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаа;
 - 3.1. Албан бус уурхай дахь хүүхдийн хөдөлмөрийг устгах;
4. Байгаль хамгаалал, нөхөн сэргээлт;
 - 4.1. Байгаль хамгаалах чиглэлээр ажилладаг Төрийн бус байгууллагын оролцоо;
5. Гэмт хэрэг;
 - 5.1. Хүний эрхийн зөрчил;
 - 5.2. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх;
 - 5.3. Лицензийн наймаа;
6. Бусад (Уул уурхайн ерөнхий сэдвийн хүрээнд);

* * *

Хэвлэлийн агуулгын түүврийг хийхдээ бид, тухайн материалын хэлбэр хэмжээ статистикийн тоон үзүүлэлтүүдэд бус, харин засаг төрийн анхааралд толилуулах чиглэлд “асуудал дэвшүүлсэн байдал” талаас нь голлон анхаарсан. Сонин хэвлэлээс тодорхой сэдэв чиглэлээр хийсэн түүвэр судалгаанд хамруулсан нийтлэл материалын “гарчиг нь агуулгаа илэрхийлж ...” байгаа гэдгийг мөн эш болгов.

* * *

№	Нийтлэлийн нэр	Дэвшүүлсэн асуудал	Сонины нэр, дугаар	Нэмэлт тайлбар
1.	3. Энхболд, Хариуцлагатай уул уурхай , нийтлэл	(1, 6)	Өнөөдөр сонин, 2008.4.25, №96	
2.	Т. Бат – Оргил, Уул уурхайгаар улстөр хийгээд байвал энэ салбар бүхэлдээ уналтан орно , ярилцлага	(1, 1.4, 1.5, 6)	Өнөөдөр сонин, 2008.01.31, №25	
3.	Гар аргаар ашигт малтмал олборлохыг хориглоод амжилт олсон нэг ч улс орон байдаггүй , Уулзалтын тэмдэглэл, Өдрийн сонин, 2008.01.25, №20	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Өдрийн сонин, 2008.01.25, №20	
4.	Ж. Сүрэн, Бичил уурхайн олон улсын бага хурлыг үр дүнтэй боллоо гэж гадаадынхан дүгнэлээ , мэдээ мэдээлэл	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Ардын эрх, 2007.9.11, №77	

5.	Л. Болд, Ашигт малтмалын оргил үе ирсэн, ашгийг нь харин луйвардуулах ёсгүй , ярилцлага	(1, 6)	Өдрийн сонин, 2007.3.23, №20	
6.	Г. Энхбаатар, Нэрэндээ зохицох гэж дээрэм хийдэг болоо юу , өгүүлэл	(5.1, 6)	Ардын эрх, 2006.7.31, №144	
7.	Я. Содбаатар, Уул уурхайн салбарт төрийн малгай зайлшгүй хэрэгтэй байсан , ярилцлага	(1, 6)	Ардын эрх, 2006.7.31, №144	
8.	С. Авирмэд, Алт эрдэнэс алганы салаагаар савирч байна , нийтлэл	(1, 2, 6)	Монголын мэдээ, 2001.01.13, №9	
9.	С. Авирмэд, Лицензийн асуудал нь хар захын наймаа шиг болсон , редакцийн уулзалтын тэмдэглэл	(1, 1.2, 2, 5.3, 6)	Өнөөдөр сонин, 2002.5.21, №122	
10.	Б. Сандаг, Аливаа хуулийн сан муугийн шалгуур нь зохицуулж байгаа салбараа хөгжүүлэх чадвар юм , нийтлэл,	(1, 6)	Зууны мэдээ, 2002.6.28, №160, 161	
11.	Д. Жаргалсайхан, Оюу толгойн орд манай гарагийн уул уурхайн ертөнцөд шуугиан дэгдээсэн , ярилцлага	(1.4, 6)	Зууны мэдээ, 2002.9.19, №227	Зарим хэсэг нь бичил уурхайн асуудалд хамаатай
12.	М. Пүрэв, “Мод мухар” -ыг булаахад ах нарыг эрэмшүүлсэн далд гар , эрэн сурвалжлага,	(5.1, 5.3, 6)	Монголын мэдээ, 2002.10.09, №200	
13.	М. Пүрэв, Баянголын дэнж дэх луйвар , эрэн сурвалжлага	(5.3, 6)	Монголын мэдээ, 2002.10.09, №200	
14.	М. Пүрэв, Тэгш хэмийн тухай шинэ нээлт , эрэн сурвалжлага	(5.2, 5.3, 6)	Монголын мэдээ, 2002.12.17, №248	
15.	Б. Ганчимэг, Эрснээ ийм замаар олдог бол дэндүү харамсалтай , шуух хурлын сурвалжлага	(5.2, 5.3, 6)	Өдрийн сонин, 2002.3.26, №75	

16.	Б. Ганхүү, 100 гаруй цагдаагийн десант бууж бидэн рүү дайрсан, ярилцлага	(5.2, 5.1)	Монголын мэдээ, 2004.4.28, №84	
17.	Гар аргаар алт олборлогчдын нэгдсэн холбоо, “Дэмжигчиддээ сонордуулах нь”, мэдэгдэл	(1, 5)	Монголын мэдээ, 2004.4.28, №84	
18.	Ж. Гангаа, Дархан газрын алт юу болсон бэ, сурвалжлага	(4, 4.1)	Өдрийн сонин, 2004.5.01, №105	
19.	Геологч Д. Чулуун, Алтай газар заагаад өгвөл өвлийн идшийг чинь бэлдээд өгье, ярилцлага	(2, 6)	Монголын мэдээ, 2004.6.08, №112	
20.	Х. Дуламсүрэн, Аз дайрахыг хүлээх алтчидын амьдрал дэндүү осолтой, гар аргаар алт олборлогчтой хийсэн ярилцлага	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Монголын мэдээ, 2004.8.25, №167	
21.	Ж. Гангаа, Зүүнхараа – Бороо гоулд, замын тэмдэглэл,	(4, 6)	Өдрийн сонин, 2004.9.08, №222	
22.	Б. Туул, Уул уурхайн үйлдвэрлэлд нөөцийг бүрэн ашиглах ёстой, нийтлэл	(2)	Өдрийн сонин, 2004.9.16, №230	
23.	Г. Цэцэг, Налайхын уурхайд осол болж 3 хүн амиа алдав, дэлгэрэнгүй мэдээ	(3, 5)	Өнөөдөр сонин, 2004.9.16, №217	
24.	Н. Наран, Монголд 123 компани алт олборлож байна, нийтлэл	(1, 2, 6)	Зууны мэдээ, 2004.9.16, №220	
25.	Ц. Эрдэнэ, Уурхайчид шаварт дарагдаж амиа алджээ, Налайхаас хийсэн сурвалжлага	(3)	Монголын мэдээ, 2004.9.21, №186	
26.	Сумын засаг дарга М. Эрдэнэдалай, Заамараас 35 тн. алт олборлоод байна, ярилцлага	(1, 2, 1.2)	Зууны мэдээ, 2004.9.24, №227	

27.	Я. Цэдэнбалжир, “Нинжа” –нуудад зориулсан хууль батлагдсанаар эмх замбараагүй байдал цэгцрэх болно , нийтлэл	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Үнэн сонин, 2004.10.21, №207	
28.	С. Батболд, Лицензийн далд бизнесийг ил болгоно , мэдээлэл	(1.4, 5.3)	Өдрийн сонин, 2004.11.01, №269	
29.	Б. Хажидмаа, Уурхайн нөхөн сэргээлтийг энэ жил илүү сайн хянана , сурвалжлага – мэдээлэл	(4, 4.1)	Өдрийн сонин, 2005.3.17, №67	
30.	Д. Өрнөд, Заамарт Монгол Улсын хууль үйлчилдэггүй гэж үү , нийтлэл	(1.5)	Зууны мэдээ, 2005.3.19, №71	
31.	Ц. Цэвээнхэрлэн, Мөнгөн усны бизнес ба алтны ангуучид , асуудал дэвшүүлсэн өгүүлэл	(3, 3.1, 4)	Өнөөдөр сонин, 2005.4.12, №91	
32.	Ц. Эрдэнэцэцэг, “Алтан дорнод” –ын газрыг дээрэмдсэн нинжа нарт алттай газар зааж өгөхөөр болжээ , ярилцлага	(1, 3, 5, 6)	Монголын мэдээ, 2005.8.02, №149	
33.	Б. Цогнэмэх, Заамар + Алт + Нинжа = ? , асуудал дэвшүүлсэн өгүүлэл	(1.2, 5.1, 5.2)	Зууны мэдээ, 2005.8.06, №186	
34.	Н. Даваа, Засаг төрдөө заазлагдсан хүмүүс , тусгай сурвалжлага	(1, 1.2, 1.3, 3.1, 5.1, 5.2)	Монголын мэдээ, 2005.8.09, №154	Гар аргаар алт олборлогчдын тухай
35.	Ж. Гангаа, Алтчин , тусгай сурвалжлага	(1, 3, 4, 5, 6)	Өдрийн сонин, 2005.8.09, №189	
36.	Б. Цогнэмэх, Бид Алтан дорнод компанийн төлөө ажиллаагүй , Цагдаагийн хурандаа Х. Энхжаргал-тай хийсэн ярилцлага	(5, 5.1, 5.2)	Өнөөдөр сонин, 2005.8.11, №190	

37.	Р. Эмүжин, Хүрэгүй уурхайчны хүрэх цэг , аян замын сурвалжлага	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Өнөөдөр сонин, 2005.8.25, №199	Уул уурхайн үйлдвэрлэл эрхлэх гадаадын зарим туршлага
38.	Ц. Элбэгдорж, Нинжа нар бол байх ёстой хүмүүс, гэхдээ алдуул мал шиг амьдрах ёсгүй , уулзалт ярилцлага	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Үнэн сонин, 2005.9.27, №168	
39.	Д. Дамдиндорж, Нөхөн сэргээл-тийн явцад үзлэг явуулна , мэдээлэл	(4)	Үнэн сонин, 2005.9.27, №168	
40.	Б. Янжмаа, Нинжагийн үгийг төрийн ордонд сонслоо , сурвалжлага	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Өдрийн сонин, 2005.8.25, №205	
41.	Нинжа нарыг удахгүй хуультай болгож өгнө , нээлттэй хэлэлцүүлэг	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Монголын мэдээ, 2005.8.27, №168	
42.	З. Бадмаараг, Нинжаанууд жилд 50 – 100 сая доллар олдог , сурвалжлага – мэдээлэл,	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Ардын эрх, 2005.8.29, №168	
43.	И. Отгонжаргал, Нинжа нарыг ад үзэж болохгүй , сурвалжлага	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Өнөөдөр сонин, 2005.8.29, №201	
44.	З. Ядам, Гар аргаар алт олборлогчид төрд үгээ хүргэсэн 7 хоног , тойм мэдээлэл	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Өдрийн сонин, 2005.8.29, №206	
45.	Уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулагчдын олон улсын чуулга уулзалтын өмнө , танилцуулга – мэдээлэл	(2)	Өнөөдөр сонин, 2005.9.03, №207	
46.	Н. Сарангэрэл, Нинжа нартай ажиллах өвөрмөц арга , нийтлэл	(4, 5)	Өнөөдөр сонин, 2005.10.13, №241	

47.	С. Энхтуул, Ганц компанийн лицензээс болж засаг захиргааны нэгжээ нүүлгэх хэрэг үү, сурвалжлага	(1.2, 1.3, 1.4)	Өдрийн сонин, 2005.10.20, №252	
48.	Н. Сарангэрэл, Алтанд барьцаалагдсан тосгоны хувь заяа, сурвалжлага	(1.2, 1.3, 1.4)	Ардын эрх, 2005.10.26, №210	
49.	Ц. Мөнхжаргал, А. Ганзориг, Ашигт малтмалын хуулийг хэрэгжүүлж байгаа бусад улс орнуудын туршлага, судалгаа	(1, 2, 4, 6)	Өдрийн сонин, 2005.12.05, №291	Бичил уурхайд төдийлэн хамаатай бус, гэхдээ ...
50.	Г. Энхлэн, Нинжа нарыг бичил уурхай эрхлэгчид болгоно, АМГТХЭГ –ын УУГ –ын хөрөнгө оруулалтын хэлтсийн дарга С. Баттулгатай хийсэн ярилцлага	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Ардын эрх, 2005.12.07, №240	
51.	Д. Баярсайхан, Жонш тойрсон бодол, асуудал дэвшүүлсэн өгүүлэл	(1.1, 1.2, 6)	Зууны мэдээ сонин, 2005.12.20, №304	
52.	“Бэрх – Уул” уул уурхайн компанийн захирал М. Болдбаатар, Ашигт малтмалын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн хэлэлцүүлэгт, санал	(1, 2, 6)	Өнөөдөр сонин, 2005.12.22, №300	Уул уурхайн жижиг компанийн эрх ашигт холбогдох багц санал
53.	Д. Баасанжаргал, Голуудын дуудлага, эсээ нийтлэл	(4)	Монголын мэдээ, 2006.02.14, №29	
54.	Б. Сэлэнгэ, Үзлээ – харлаа – ирлээ, (Нинжаа нар бийлэгжүү болсон байна) тусгай сурвалжлага	(1, 3, 4, 5, 6)	Монголын мэдээ, 2006.5.20, №103	
55.	Д. Гал, Нөхөн сэргээлтийн тухай нэхэн сануулах ину, нийтлэл	(4)	Өдрийн сонин, 2006.6.06, №145	

56.	“Уул уурхай, эрх зүйн зохицуулалт, байгаль орчин”, сэдвээр зохиогдсон Үндэсний зөвлөлгөөнөөс гаргасан зөвлөмж	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Өдрийн сонин, 2006.6.12, №150	
57.	Б. Болд, “Бороо гоулд” –ын эсрэг тэмцэл түр өндөрлөв, мэдээлэл, ярилцлага	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Өдрийн сонин, 2006.9.19, №156, 157	
58.	Б. Алтантуул, Дотоодын цэргийг ард түмнийх нь эсрэг хэн турхирав, сурвалжлага	(1, 5)	Өдрийн сонин, 2006.6.20, №147	
59.	Г. Пүрэвбаатар, Ханаж цаддаггүй эзэд, өгүүлэл	(1, 2)	Өдрийн сонин, 2006.7.01, №168	“Жижиг дунд ордоор улс орон хөгждөггүй” гэсэн дэд гарчигтай
60.	Г. Цолмон, “Ирак толгой”, “Кувейт толгой” –г эзэлсэн нинжаанууд Өвгөн овооны чиглэлд давшиж явна, сурвалжлага	(1, 3, 4, 5, 6)	Өнөөдөр сонин, 2006.7.03, №155, 156	
61.	Ш. Болд, Үндэсний үйлдвэрлэгч яагаад нинжа нарын гарт өртөв, өгүүлэл	(1, 3, 5, 6)	Үнэн сонин, 2006.7.19, №139	
62.	Монголын худалдаа аж үйлдвэрийн танхимын мэдэгдэл	(1, 5)	Үнэн сонин, 2006.7.19, №139	
63.	Б. Монголмаа, Баялгийн эзэн Монгол орон аль замаар явах вэ, нийтлэл	(1, 2)	Өдрийн сонин, 2006.7.22, №181	
64.	Х. Мөнгөн, Алт дагасан маргаан дахин дэгдлээ, өгүүлэл	(1, 4, 5)	Үнэн сонин, 2006.7.25, №143	
65.	Б. Болд, Нинжа нарыг зохицуулах чиглэлээр төр засаг юу хийж байна вэ, өгүүлэл	(1, 4, 5, 6)	Өдрийн сонин, 2006.7.25, №183	
66.	Б. Майцэцэг, Заамар дахь нинжа нарын эрх зөрчигдөж байна уу, өгүүлэл	(5)	Монголын мэдээ, 2006.7.25, №143	

67.	“Нинжа” нар уурхайчин болох замд	(1, 2, 3, 4, 5, 6)	Бизнесийн мэдээ сонин, 2006.4.20	
68.	Х. Болормаа, Химийн бодистой тэмцэхдээ нинжа нарыг мартаж болохгүй, өгүүлэл	(3, 3.1, 4, 4.1)	Өдрийн сонин, http://www.mongolnews.mn/unuudur.php?n=	
69.	...			

* * *

Тэмдэглэх нь:

1. Нийтлэлийн түүврийг “Монголын мэдээ”, “Зууны мэдээ”, “Өнөөдөр”, “Ардын Эрх”, “Өдрийн сонин” (2004 - 2006) –оос хийв. “Бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлохтой холбоотой цогц асуудлыг зохистой шийдэх арга зам” –ын талаархи нийгмийн бодомжийг сонирхож байгаа (тухайн сонины нийтлэлийн бодлогыг бус) болохоор бид хамруулсан хэвлэлийн нэр хүрээг зөвхөн нэг сониноор хязгаарласангүй.
2. Түүвэрт орсон нийтлэлийн агуулга руу өнгөц ажиглахад, нэр бүхий 69 гарчгийн дор бичил уурхайг дэмжих, гар аргаар ашигт малтмал олборлох иргэдийн үйл ажиллагааг төр засгаас алсын хараатай зохицуулахад чиглэсэн 234 асуудал давхардсан байдлаар хөндөгджээ. Тэдгээрийн 25% (57) нь хууль бусаар ашигт малтмал олборлогч иргэдийн хөдөлмөрлөх эрхийг баталгаажуулж, тэднийг төрийн үйлчилгээгээгээр хангах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд, 12% (28) нь тухайн “үйлдвэрлэл” –ийн хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааг хянаж зохицуулахад, 14% (33) нь байгаль хамгаалал, нөхөн сэргээлтийн холбогдолтой ажил асуудалд, 20% (47) нь гэмт хэрэг хэрэг зөрчлөөс сэргийлэхэд тус тус чиглэжээ. Нийтлэлийн дотоод агууламжийн бүтцийн харьцуулсан эдгээр тоон үзүүлэлт нь:
 - Хувиараа ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааг, хамгийн түрүүнд эрх зүйн бодлогын талаас нь дэмжин зохицуулж албан ёсоор баталгаажуулахын төлөө манай өдөр тутмын сонинууд дуу хоолой нэгтэй байгааг харуулж байна;
 - Хөндөгдсөн давтамжаар нь авч үзвэл, дараагийн хурц асуудалд “нинжа” нарыг ёс юм шиг дагадаг гэмт хэрэг хэрэг зөрчлийн нэн аюултай орчинг эрүүлжүүлэх багц ажил орж байна. Улирлын чанартай ажил эрхэлдэг, нүүж сууж хөдөлдөг ажлын байрыг дагаж үйлчлэх Хөдөлгөөнт засаг захиргааны түр нэгж, хөдөлгөөнт аврах анги ... –ийн асуудал нь энэ чиглэлд туршигдаж байгаа нэг шинэ зүйл юм байна.
 - Эхний 3 –т багтаж жагссан бас нэг том бүлэг ажил нь байгаль хамгаалах, хөрсийг нөхөн сэргээх, нутгийн иргэдийн эрх ашгийг хангах чиглэлд хамаатаж байна.
3. Жагсаалтад авагдсан өгүүлэл нийтлэлийн утгын ерөнхий агууламж нь “Бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлохтой холбоотой цогц асуудлыг зохистой шийдэх арга зам” –ыг эрэлхийлэх чиглэлээр зохион байгуулагдсан тухайн үеийн Олон улсын зөвлөлгөөн, Үндэсний зөвлөлгөөний албан ёсны баримт бичигт хураангуйлагдсан хэлбэрээр тусгалаа бүрэн олсон гэж үзэж болохоор байна.
4. “Бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлохтой холбоотой цогц асуудлыг зохистой шийдэх арга зам”, түүнтэй уялдсан төрийн бодлогыг оновчтой тодорхойлох чиглэлээр Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Тамгын газар, Дэлхийн банк, Нэгдсэн үндэстний байгууллага, Швейцарын хөгжил хамтын ажиллагааны агентлаг, Монголын ашигт малтмал, газрын тосны ХЭГ, Улсын мэргэжлийн хяналтын газар, Монголын ажил олгогчдын эздийн холбоо, Бичил уурхайг дэмжих төсөл, ХБНГУ –ын Байгалийн нөөц,

Геошинжлэх ухааны хүрээлэн хамтарч ажиллан Бодлогын зөвлөмжийн чанартай нэгдсэн баримт бичиг боловсруулж гаргасан.

5. Сонинхэвлэлийн нийтлэл, хэрэгжүүлсэн төсөл, холбогдох чиглэлээр зохион байгуулсан төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын оролцоотой семинар зөвлөлгөөний материалд дор дурдсан “шийдвэрлэвэл зохих асуудал” –ууд давтамжлаг байдлаар тусчээ. Үүнд:
 - Бичил уурхай эрхлэлтийг уул уурхай, ашигт малтмалын салбарын бодлого, үйл ажиллагаатай нэгтгэн уялдуулах;
 - Бичил уурхайн хэтийн зохистой хөгжлийг тэтгэхэд чиглэсэн төрийн бодлого бий болгож, түүнд холбогдох эрх зүйн зохицуулалтын орчинг бүрдүүлэх;
 - Хувиараа ашигт малтмал олборлогч иргэдийг албан ёсоор бүртгэлжүүлж, тэдэнд лизенци, зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагааг ил тод болгох, орон нутгийн удирдлагын санал, шийдвэрийг бодлого эрх зүйн орчинд тусгаж, хариуцлагатай бичил уурхайг хөгжүүлж, хөдөөгийн тогтвортой хөгжилд тодорхой хувь нэмэр оруулах;
 - Иргэдийн хувиараа ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааны албан бус зохион байгуулалтыг тойрсон хэрэг зөрчлийг нэн тэргүүнд шийдэж зохицуулах, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх;
 - Олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн мэдлэг, туршлага, технологийг дэмжин, байгаль орчинд ээлтэй, зардал хэмнэлттэй, үр ашигтай, аюулгүй технологийг бичил уурхайн хүрээнд турших, дэлгэрүүлэх;
 - Бичил уурхайн гүйцэтгэх үүрэг, ач холбогдлын талаар мэдлэг, мэдээлэл, сурталчилгааг бий болгох;
6. Гарчиглан түүвэрлэсэн нэр бүхий 69 нийтлэлийг бие биенээс нь саланги тусгаар авч үзвэл, дотор нь, манай сонирхсон асуултад харьцангуй дөхөмтэй хариулт өгч чадах тийм материал бас ховор юм. Гэвч, бид бусдаас илүү амьд өгүүлэмжтэй, дотоод агуулга өргөнтэй гэж үзсэн тодорхой хаягтай нэг нийтлэлийг зориуд сонгон авч ард хавсаргав. (Хавсралт 1.)

* * *

(Хавсралт 1.)

Бичил уурхайн бодит төрх (Хэвлэлийн нийтлэлээс гарсан зураг)

Манай улсад янз бүрийн ашигт малтмалыг гар аргаар олборлодог хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч “нинжа” нарын тоог 60000 хүрсэн гэж 2002 оны намар албан ёсоор мэдээлж байв. Энэ тоо 2 жилийн дараа 100000 хол давжээ. Монголын мэргэжлийн “жинхэнэ уурхайчид” –ын тоо энэнээс олон дахин бага юм.

Ашигт малтмалыг гар аргаар олборлогч хүмүүс зөвхөн Заамарт байсан үе өнгөрч, эдүгээ тэд монголын говь, хангай ... хаа сайгүй тааралдах болов. Гар аргаар ашигт малтмал олборлогч “хараар ажиллагсад” дотроо алтныхан, нүүрснийхэн, жоншныхон гэж хуваагддаг. Ийм ажил үйл эрхлэгчид социализмын өмнөх үед ч монголд мөн байсан бөгөөд бөгөөд голцуу хятадууд алт угааж байжээ.

Мэдээ судалгаанаас үзвэл монголын “нинжа” нар 2005 онд 1515 кг алт, 521400 тонн нүүрс, 512 тонн жонш олборложээ. Энэ нь монголын уул, уурхайн нийт бүтээгдэхүүний 10 орчим, аж үйлдвэрийн нийт бүтээгдэхүүний 4.5 хувьтай тэнцэх үзүүлэлт юм. 2003 оны зун Төв аймгийн Заамарын “Алтан Дорнод Монгол” уурхайн эзэмшил талбайд удаан хугацаагаар үргэлжилсэн “орд булаалдсан” тэмцлийн үеэр гар аргаар хууль бусаар “алдсан” гэх алтны хэмжээний тухайд, компанийн удирдлагууд дурдсанаас хавьгүй илүү тоо хэлж байв.

“Нинжа” нартай нэг хэсэг цагдаагийн хүчээр тэмцээд “хөөж” дийлээгүй. Одоо байдал эсрэгээр өөрчлөгдөж, тэднийг дэмжих тухай дээр доргүй бодож сэтгэж эхэлжээ. Нинжа нар хөдөлмөр хамгааллын талын наад захын шаардлагыг хангалгүйгээр, ил далд газар ихээр малтан осолд өртөж амь насаа алдах явдал олноор гарч байна. Иймээс уул уурхайн хөдөлгөөнт аврах ангиуд ч байгуулагджээ. Налайх дахь аврах ангийг техникийн баазад түшиглэн, Швейцарийн хөгжил, хамтын ажиллагааны агентлагаас бичил уурхай эзэмшигчдэд зориулан Сургалт, мэдээллийн төв байгуулсан.

“Нинжа” нар монголын баруун, зүүн, өмнөд, умард хязгаар, улсын хил .. зах хязгаар хүртэл өргөн уудам нутагт тархан “цыган” маягаар нэг газраас нөгөөд шилжин нүүдэллэн аж төрдөг улс. Зудад малаа барсан, ажил төрөлгүй болсон хүмүүс ... зуны амралтаараа яваа оюутнууд дээрх нинжаагийн легионы гол цөмийг бүрдүүлдэг. Дотор нь найман настнаас наян настай буурлууд ч бий. Зарим газар (жишээ нь, Баянхонгор) амралтын өдрөөр сумын дунд сургуулийн багш сурагчид бараг цөмөөрөө төмпөн саваа хангинуулаад олз хайх тус тусын ажилдаа ханцуй шамлан гардаг байна. Эмх замбараагүй ажилладаг нь тэдний үндсэн бэрхшээл юм. Гэмт хэрэг, архидалт, биеэ үнэлэх, ... мөрийтэй тоглоом, дамын наймаа тэднийг ямагт дагалдахаас гадна дов дошны овгорууд дор дороосоо төрөн атмандаж дарамтлах элбэг байна.

Хот суурин, төвлөрсөн газраас мэргэжлийн геологичид ч хөдөөгийн уул талыг зорьж, орон нутгийнхны дэмжлэгтэйгээр алттай газрын хайгуулд гарч, эрснээ олж гэмээнэ, тэндээ “нинжа” нарыг “даллан” оруулж өөрсдөө гардан удирддаг болжээ. Үндсэн ордын алттай чулууг бутлах няцлах зэрэг тоног төхөөрөмжийг түрээслүүлэн чамлахааргүй хэмжээний мөнгө хийж орлого олдог хүн олширсон гэнэ.

Алтны компаниудын ашиглаад өнгөрсөн ядмаг агуулгатай шороог дахин угаах маягаар бага зэргийн алт олдог “нинжа” нар эдүгээ улам бүр эрүүл газарлуу “давшиж” том уурхайн хажуу бөөрийг хадарч халдах болов. Тэд, хуучин хэрэглэдэг байсан уур нүдүүрээ гар хийцийн тоног төхөөрөмжөөр сольж ... жижиг үйлдвэрлэгч, “мэргэжлийн” уурхайчны дүрд улам бүр шилжин хувирсаар ажгуу. Гар аргаар алт олборлах хууль эрх зүйн шийдвэр үгүйлэгдэж байгаа юм. Одоо нэгэнт хүчээ авсан нинжа нарыг төр засгийн зүгээс дэмжиж, аль болох зохион байгуулалтад оруулах л дутаж байна.

Монголд, бичил уурхайг хөгжүүлэх гадаадын төслүүд ч хэрэгжиж байна. Баянхонгор аймгийн Бөмбөгөр суманд Швейцарын хөгжил, хамтын ажиллагааны агентлагаас Бичил уурхайг дэмжих буюу “Гар үйлдвэрлэлийн аргаар ашигт малтмал олборлогчдыг зохицуулах нь” нэртэй төсөл хэрэгжиж улсын зөвлөлгөөн хүртэл зохион байгуулагдсан. Тус аймгийн Баян-Овооны Дөвөнт, мөн Бөмбөгөр, Шинэжинст зэрэг сумдууд бичил уурхайд “таарах” сул алттай ... тэнд аль дээр үеэсээ ердийн хөсгөөр шороо зөөж гар аргаар угааж байжээ. Ялангуяа, Дөвөнтөд нэг хэсэг 10000 орчим “нинжа” байршиж байсан бөгөөд тэнд ажилладаг “МонголБолгарГео” хамтарсан үйлдвэрийнхэнтэй эрх ашгийн сэжмээр нилээд зөрчилддөг байв. Дээрх сумдад эдүгээ 4000 гаруй иргэн гар аргаа алт ухдаг гэсэн тоо байна. Швейцарын төслийнхөн Бөмбөгөрт эхний удаад 100 гаруй өрхийг сонгон бүртгэлжүүлж, тэднийг албан ёсны харъяалалтай болгон ажлаа эхэлж, хуулийн хүрээнд олборлолт явуулахад нь туслан дэмжжээ. Тэднийг хэсэг бүлгээр нь нэгтгэн тодорхой талбайг зааж өгч “эзэмшүүлдэг” байна. Оноосон газраас алтаа олборлоод дуусмагц тэнд нь хөрсний нөхөн сэргээлтийг хийлгээд дараагийн газар руу оруулна.

Гишгэсэн хүрз ухсан шороо болгон мөхөл дагуулна, мөнгөн ус хэрэглэвэл хөрс, усны бохирдол хэцүүднэ гэхээ больж хэдийнээ амжив. Цоо эрүүл газрыг цоолж нүхлэн алт малтах, түүнийгээ эргээгээд дарахад техникийн хүч хэрэгтэй. Цахилгаан эрчим хүч ч шаардагдаж мэднэ. Төсөл хэрэгжүүлэгчид энэ тал дээр ч ихээхэн анхаарч байгаа бололтой. Эхнээсээ жижигхэн гар ажиллагаатай төхөөрөмжүүд олгосон байна. АНУ –д үйлдвэрлэсэн ийм маягийн төхөөрөмж 600 орчим долларын үнэтэй байдаг гэнэ. Харин

төслийнхөн түүнээс санаа аван монголчилж, модоор шахам бүтээсний үнэ 70.000 төгрөгт багтаж байгаа аж.

Бүртгэлтэй, нэг дор суурьшсан олборлогчид зохион байгуулалтанд орон “өөртөө итгэлтэй” болж ... улмаар зохион байгуулалтгүй нөгөө хэсэгтэйгээ зөрчилдөж эхэлнэ. Зохион байгуулалтгүй хэсэг нь мориндоо ганзгалж тэмээндээ тэгнээд, машин унаанд ачаалаад гэрийнхээ гадаа угаадаг “сонирхогч” нинжа нартайгаа нанчилдахгүй гэх баталгаагүй. Нутгийнхан алттай элс шороог илрүүлж мэдвэл ихэд нууцалж, сэм зөөн нуувраар зайлж жаахан шар юм олдог гэнэм. Албан ёсны бус бүлгүүд ч “шалгарч тодорсон нэг босс” –ын гарыг харан ажиллаж байгаа. Энэ маягаар алтны олборлолтод хэд хэдэн янзын хэлбэр хэлбэршил бий болох шинжтэй байгаа бөгөөд үйл явцын нийтлэг нь тэмүүлэл нь, тэд яван явсаар бичил уурхайчин, мэргэжлийн олборлогчийн дүр төрхийг улам бүр олсоор байгаад оршиж юм.

Томоохон тоног төхөөрөмж ажиллуулахад хүрвэл дизель станц хэрэгтэй. Ийм хэмжээний мөнгө тэдэнд мэдээж байхгүй. Тэгээд ч, сав л хийвэл нэгнийгээ алж хядчих гээд байдаг зүсэн бүрийн ааштай “танихгүй” хүмүүс санаа сэтгэл, хөрөнгө мөнгөө нийлүүлэх эсэх нь эргэлзээтэй. Ингээд бодохоор зэрэг, гал галаараа тасран ажиллах талыг сонгох магадлал нь илүү өндөр байгаа юм. Тээр жил Заамарт 200 цагдаа оролцсон “төр иргэн хоорондын тулгаралт” шахуу явдал болсноос хойш 2002 оны зун мөн баахан цагдаа очиж 8000 мянга орчим хүнийг бороохойдон тарааж, орон гэрийг ачаалаад ондоо газар буулгаж байлаа. Эдүгээ, төр, засаг тэднийг буруутгасан чиглэлд төдийлэн юм ярихаа байчихаж. Харин, орон нутгийн засаг захиргааныхан, уурхайн удирдлагууд “нинжа” нартай илтэд сөргөлдөх болж, нутгийнхаа алтыг ухуулсан ч уугуул иргэдээ оруулах өмчийн эрхийн сэтгэлгээ ихээхэн сэргэж ирж байгаа бололтой.

“Нинжа” –гийн түүхээс өгүүлэхэд, уг үзэгдэл АНУ –д 200 жилийн тэртээ ид оволзоод намдсан, түүнийг тухайн цагт нь “алтны галзуурал” хэмээн нэрийдэж байжээ. Латин Америкт төр засаг нь тэдэнтэй тэмцээд дийлэлгүй сүүлдээ арга буюу эвийн гэрээ байгуулсан байдаг. Африк тив ч цагтаа мөн “нинжа” элбэгтэй байв. Манай улсад эхлээд түлшний нүүрсэн дээр, 1996 – 1997 оны үест алтан дээр ийм “үзэгдэл” түгэн дэлгэрэв. Одоо бол үнэт эрдэнийн чулуу ... үнэ хүрэх юу л байна түүнийг санаан зоргоороо ухдаг болсон. Хуурай газарт нэн ховор тохиодог шүрэн ордыг хүртэл очоод тэд ухчихдаг. Энэ тухай УИХ –ын гишүүн хүн ярьж байсан. Ховор чухал орд газарт хараа хяналт байдаггүй, үнэт чулууны ченж ... жижиг үйлдвэрүүд элбэг болчихсон, хэрэглэгчид ч чулуун эдлэлийг илүү сонирхож эхэлсэн тийм цаг үе юм, өнөөдөр.

Монгол орон “нинжа” –гүй болтлоо их удна, лавтайяа 30 - 40 жил болно гэж мэргэжлийн байгууллагынхан тооцоолж байна. Тэгэхээр, талууд хангалттай урт хугацаанд харилцан ашигтай хамтран ажиллах бодлогоо аль болохоор эртхэн тодорхойлоод авах нь хэн хэндээ өлзийтэй бөгөөд хожмын үр дүн нь илүү эффект сайтай байх болно.

Ашигласан материал

1. Монголын өдөр тутмын сонин хэвлэл (Дугаарыг өмнө хүснэгтэд заасан)
2. Интернет мэдээллийн сан, холбогдох сайтууд
3. <http://www.onair2.tv/www/index.php?action=news.view&newsId=1321>
4. “Бизнесийн мэдээ”... бусад сонин, сэтгүүл

